

TÁRCZA.

HADBAVONULT KATONÁK CSALÁDJAINAK ELLÁTÁSA II. JÓZSEF KORÁBAN.

háborúban résztvevő katonaság otthonmaradottjainak segélyezésére az első, rendszeres intézkedés II. József nevéhez fűződik.

Az 1778—79. évi rövid porosz háború kitörésekor 1778 február 28-án még mint társuralkodó intézett a m. kir. udv. cancellárhoz egy levelet; ebben — mivel férjeiket a táborba kísérő asszonyok száma szabályzatilag volt megállapítva — elrendelte, hogy a tisztek otthonmaradt feleségei ingyen szállást, az altisztek (örmestertől lefelé) és közkatonák feleségei pedig az ingyen szálláson kívül napi egy porció kenyeret is kapjanak. Többet nem adhatott, mert mint maga megjegyzi, a kincstár egyéb rendkívüli kiadásokkal már amúgy is nagyon igénybe volt véve.

A m. kir. udvari cancellaria e parancsnak engedelmeskedve, kiadta a rendeletet a m. kir. helytartótanácsnak, hogy a főhadiparancsnoksággal való állandó együttműködésben az uralkodó akaratának kivitelére szükséges intézkedéseket a törvényhatóságoknál tegye meg s ezek jelentései alapján a segélyben részesítendőkről tabellaris kimutatást terjesztszen fel.¹

Ennek az udvari leiratnak értelmében a helytartótanács 1778. márcz. 4-én 1273. szám alatt az összes törvényhatóságokhoz intézett egy körrendeletet, melyben meghagyja ezeknek, hogy a felség akara-

¹ *M. kir. Orsz. Levéltár.* 1778. évi 1048. m. kir. udv. canc. szám.

tához híven szolgáltatassák ki a katonák otthonmaradottjainak az ingyen szállást és kenyeret, a segélyezettek jegyzékeit pedig terjeszszék fel.¹

Ez a rendelet később csak annyiban szenvedett változást, hogy márczius 21-én a helytartótanács a főhadiparancsnokságnak a Felső újabb elhatározását közlő átiratára még tüzfának a kiszolgáltatását is elrendelte.²

Azonban még ez a bővített rendelet is nagyon hiányos. Nem mondja meg ugyanis pontosan a rendelet sem azt, hogy mely hatóságnak melyik ezred hátramaradott asszonyait kell ellátnia, sem azt, hogy az ily módon felmerült kiadások mi módon téríttetnek meg; hiányzik azonkívül a részletesebb meghatározása a segélyre jogosultságnak is. Ezeket a kérdéseket mind esetről-esetre tisztázták, a mi a végrehajtást nagyon lassította.

Legkönnyebben és leggyorsabban azok a törvényhatóságok intézték el az egész ügyet, melyeknek területén katonaság sohasem szállásolt. Így Nagybánya és Selmeczbánya már 1778. márcz. 20-án jelentették, hogy náluk ellátandó asszonyok nincsenek, mivel ők állandóan ő Felségé bányáiban foglalatoskodnak és ezért a katonabeszállásólástól fel vannak mentve.

Torna-, Moson- és Somogyvármegyék jelentése szerint e vármegyékben sem találtattak ellátandó asszonyok, ennek okát azonban nem mondják meg.

Más törvényhatóságok a bányavárosokhoz hasonlóan megokolják, miért nincsenek náluk ilyen ellátandó asszonyok. Árva megyéből pl. a Gyulay Sámuel-féle ezrednek ott tartózkodó részét Lőcsére vitték őrségnek; a Békésvármegyében állomásozó katonák, valamint az Abaujvármegyében Alsó-Meczenzéken tartózkodó egy század D'Alton ezredbeliek feleségei elmentek férjeikkel, a Besztercebányán tartózkodó Vogeriana ezredbeliek feleségei pedig Balassagyarmatra, az ezred törzsének székhelyére költöztek.

Igen könnyen végzett a segélyezés kérdésével Zalavármegye is, melynek területén csak Jagodics Elek báni ezredbeli hadnagy felesége tartózkodott s az is megélt férje jószágából és nem szorult segélyre.

Klobusiczky Antalnak, a 16 szépei város adminisztrátorának

¹ U. o. Helyt. o. Ideal. Milit. Nr. 34.

² A rendelet végrehajtására a főhadiparancsnokság, a helytartótanács és a törvényhatóságok közt történt levélváltás a *m. kir. Országos Levéltár* helytartótanácsi osztályában: *Acta Militaria*, Lad. L. Fasc. 3. Nr. 1. jelzet alatt őriztetik, azért a továbbiakban az idézést mellőzöm.

május 16-án kelt jelentése szerint ott sem volt a rendelet kiadásakor ellátandó asszony. Igaz ugyan, hogy később e helyzet megváltozott, mert ugyancsak Klobusiczkynak júl. 24-én kelt jelentése szerint Efflein Ferdinánd Königsberg-ezredbeli furir felesége Lublón szállt meg, de a segílyt ez sem vette igénybe, mert anyai örökségéből élt, különben is rövid idő múlva követte férjét a táborba.

Késmárk városában sem voltak segílyezendők, de azért a város május 31-én kelt jelentése szerint csupa előrelátásból megtette a szükséges intézkedéseket.

Nem ment azonban ily könnyen a rendelet végrehajtása olyan törvényhatóságoknál, melyekre ez nagyobb terhet rótt. Az ezekkel való tárgyalás folytán tisztáztattak egyes, a rendeletben magában ki nem fejtett körülmények is.

Trencsén városa már márcz. 23-án kelt feliratában azzal a panaszszal fordul a helytartótanácsához, hogy a tartományi hadbiztosság a Gyulay Sámuel-féle ezredtől egy főhadnagynét, 54 altisztnak és közembernek a feleségét, 73 gyermeket, 46 katonát és egy hadnagyot utalt hozzájuk és a várparancsnok el is helyezte őket a városban; mivel azonban ők már amúgy is a parancsnokot, az alparancsnokot, a tüzérség főnökét, sok tüzért és a várbeli katonaságot tartják szállással, az újonnan odaküldötteket már nem tudják elszállásolni, helyezze el őket a helytartótanács a vármegye közeleső részein.

Mivel közben a főhadiparancsnokság is átirta a helytartótanácsnak, miszerint a Felsőg akaratá az volna, hogy a katonák hátramaradottjai férjeik hadkiegészítő kerületeiben illetőleg állandó szálláshelyein láttassanak el, a trencséniek panaszát ezzel az átirattal együtt a tartományi hadbiztosságnak adta ki véleményezés végett a helytartótanács.

A hadbiztosság véleménye szerint — melyet a főhadiparancsnokságnak adott feleletében a helytartótanács is magáévá tett — a hadkiegészítő kerület igen ingatag alap, mivel ezek a kerületek igen nagyok; azt indítványozta tehát, hogy határozottassék meg pontosan a hely, illetőleg törvényhatóság, hol minden egyes ezred hátramaradott asszonyait el kell helyezni. Trencsén városának panaszát is jogosnak találta, mivel hadkiegészítés szempontjából a Gyulay Sámuel-féle ezred Budára tartozott.¹

A főhadiparancsnokság ezen átirat következtében meg is határozta az egyes ezredek asszonyainak elszállásolási helyét (úgy, amint

¹ Ápr. 6. 1645:1782. szám alatt, a már idézett csomóban.

azt a hadbiztosság is ajánlotta), melyek a következők: Pozsonyvármegyében: a Ferdinánd főherceg-ezred Pozsony városában, Fejérvármegyében: a Batthyány Ádám-ezred Székesfehérvárt, Pestvármegyében a Gyulay Sámuel-ezred Budán, Sárosvármegyében a Preysach-ezred Eperjesen, Abaujvármegyében a D'Alton-ezred Kassán, Csongrádvármegyében a Károly-ezred Szegeden, Zólyomvármegyében az Eszterházy Miklós-ezred a vármegye által meghatározandó alkalmas helyen, Debreczenben a Siskovich-ezred. Együttal a Gyulay Sámuel-féle ezrednek Trencsénbe küldött katonáit és asszonyait Budára rendelte a főhadparancsnokság.

Ezzel azonban még nem volt vége a vitának az ellátás kötelezettsége felett. A törvényhatóságok — bár a főhadparancsnokságnak fenti megállapítása közöltetett velük — úgy értelmezték a márczius 4-iki rendeletet, hogy csak azoknak a csapattesteknek hátramaradottjait kell ellátniok, mely csapatok tőlük szálltak táborba. Ezért panaszkodik május 11-én Pozsony városa, hogy azokon az asszonyokon és gyermekeken kívül, kiknek jegyzékét már márczius 20-án felterjesztette, a tartományi hadbiztos a Ferdinánd főherceg-ezred azon részeinek asszonyait és gyermekeit is — szám szerint 46-ot — hozzájuk utalta, mely ezredrészek máshonnan vonultak táborba, azonkívül az újonnanjöttek részére a hadbiztosság még gyertya és fa kiszolgáltatását is rendelte. Kéri tehát a város, hogy ettől az új tehertől mentseik fel, mivel neki a rajta átvonuló katonaságra úgylis sok kiadása van.

A helytartótanács a főhadparancsnoksághoz intézett átiratában elismerte ugyan, hogy a vele való megegyezés szerint a Ferdinánd főherceg-ezred asszonyait Pozsonyban kellene elhelyezni, azonban a város kaszárnyákat tart fenn, azokra sokat költ, azért nem lehet kényszeríteni az asszonyok elszállásolására, továbbá gyertya és fa kiszolgáltatására, különösen mikor ez utóbbiakra még férjeikkel szemben sem volt kötelezve. A főhadparancsnokság elfogadta a helytartótanács érvelését s felmentette Pozsony városát ez alól az újabb teher alól, de ragaszkodva a fenti megállapodáshoz, a Ferdinánd főherceg-ezred hadkiegészítő helyére Pozsonyvármegyére akarta kiróni ezen asszonyok elhelyezését.

Ez ellen azonban Pozsonyvármegye alispánja tiltakozott július 23-án kelt felterjesztésében. Felhozta, hogy a vármegye már úgylis tartja szállással a Trautmansdorf és Württemberg ezred asszonyait és tartalékszázadait, ne csatoljanak tehát ehhez a kétszeres teherhez még egy harmadikat is, hanem hagyják a Ferdinánd fő-

herczeg-ezred asszonyait a katonaság elvonulásával üresen maradt pozsonyi kaszárnyákban, már csak azért is, mert ott az asszonyok könnyebben juthatnak némi keresethez. A mint látszik, így is maradt a dolog, míg a főhadparancsnokság szept. 5-én el nem rendelte, hogy a kaszárnyákat a toborzandó ujonczok számára ürítsék ki. Ennek kapcsán szept. 10-én újra elrendelte a helytartótanács, hogy a Ferdinánd főherczeg-ezred asszonyait a vármegye területén helyezték el; ennek a rendeletnek a vármegye eleget is tett s nov. 12-én kelt jelentése szerint ezeket az asszonyokat Szent-György és Modor városokban szállásolta el és a kenyérporciókat is folyósította. Így azonban Szent-György városa — melynek ápr. 13-án kelt jelentése szerint csak négy asszonyról kellett gondoskodni — jutott új teherhez, azért nov. 10-én kelt feliratában felvetette a kérdést, hogy az asszonyok ellátásának költségei mely alapból fognak megtéríttetni. Azt vélte a tanács, hogy mivel a Bruckhaus-féle ezred az egész vármegye területén van elszállásolva, az egész vármegye a porták arányában járuljon hozzá a költségekhez. A helytartótanács azonban elutasította ezt a javaslatot s úgy határozott, hogy ellátás dolgában az asszonyok ugyanolyan szempont alá esnek, mint férjeik, ennél fogva a rájuk tett költség is ugyanazon az alapon fog megtéríttetni.

A pozsonyi esethez teljesen hasonló a kassai is.

1778 május 5-én átírt a főhadparancsnokság a helytartótanácsnak, hogy a kassai összes kaszárnyákat az ujonczok részére ürítse ki s a benne elhelyezett asszonyokat szállásolja el a városban vagy egyéb helyen. A helytartótanács azonban ellene volt ennek, azt hozván fel, hogy a kassaiaknak elég teher a kaszárnyák fenntartása, az asszonyok pedig ott egész jól elférnek, ne rójjanak ki a városra felesleges új terhet. A főhadparancsnokság előtt azonban már ott volt a pozsonyi példa, ezért azt kívánta, hogy a D'Alton-ezred asszonyai Abaujvármegye területén helyeztessenek el, sőt tovább menve, még azt is követelte, hogy az asszonyok elszállásolására eddig költött 119 frt 57 kr.-t is Kassa városa és Abaujvármegye fizesse meg.

A tartományi hadbiztosság, amelynek véleményadás végett a helytartótanács ezt az ügyet is kiadta, úgy vélekedett, mint Pozsony városánál. Hivatkozott a főhadparancsnokság és a helytartótanács közt történt egyezségekre, melynek értelmében a D'Alton-ezred asszonyait Kassán, mint az ezred állandó tartózkodási helyén kell elhelyezni, tehát azoknak továbbra is ott kellene maradniok a kaszárnyákban. Minthogy azonban ezekre az ujonczok részére szükség van, az asszonyok — mint a főhadparancsnokság is kívánja — Abauj-

vármegye területén volnának elszállásolandók; az asszonyok gyertyájára és fekhelyére a katonaság által eddig tett költségek megtérítéséről azonban szó sem lehet, mert a Felség csak szállást és kenyeret rendelt az asszonyoknak. A hadbiztosság előterjesztésére ki is adták a parancsot Abaujvármegyének az elszállásolásra. Ez azonban még hevesebben tiltakozott, mint Pozsonyvármegye; hivatkozott egyrészt a regulamentumra, mely szerint csak a területén állandóan tartózkodó, vagy átvonulóban levő katonaságot köteles ellátni, ennél fogva az asszonyok ellátására nem kötelezhető, másrészt pedig a helytartótanács és a főhadparancsnokság közt történt megállapodásra, mely Kassát jelöli meg a D'Alton-ezred asszonyai részére elszállásolási helyül; szerinte Kassán azért is alkalmasabban helyezhetők el, mert ott van két legénységi és egy tiszti kaszárnya, meg egyéb katonai épületek is rendelkezésre állnak. Azonkívül az ingyen szállás és kenyér nem elég a megélhetésre, az asszonyoknak magoknak is kell valamit keresniök, erre pedig csak a városban van alkalom. A helytartótanács azonban nem fogadta el a vármegye érvelését és nov. 2-án kiadta a rendeletet az asszonyok elszállásolására. Végrehajtotta-e, vagy sem, nincs rá adat.

A segélyben részesítendőek pontosabb meghatározása azzal az alkalommal merült fel, hogy Klobusiczky Antal, a 16 szepesi város adminisztrátora 1778 aug. 13-án kérdést intézett a helytartótanácsához, hogy kiknek jár a segély? jár-e azoknak is, kik férjük hadbavonulásakor szüleiknél vagy rokonaiknál tartózkodtak, kik férjüket sohasem kísérték el állandó táborozási helyükre, vagy pedig azoknak, kik elkísérték férjüket a táborba s most onnét visszatérve, akarják igénybevenni a segélyezést? A helytartótanácsnak felelete a Klobusiczky által felállított összes kategóriákra igenlő volt s így ez a kérdés is tisztázott.

Ezeztől a zavaró esetektől eltekintve, a törvényhatóságok legnagyobb részénél a segélyezés ügye simán és elég gyorsan ment.

Az eredmény végleges áttekintésénél azonban nagyon érezzük a hiányát annak a tabellaris összeállításnak, melynek elkészítését a cancellaria elrendelte ugyan, de felterjesztésének nincs nyoma sem a helytartótanács, sem a cancellaria levéltárában; valószínűleg a helytartótanács által vele is közölt jegyzékek alapján a főhadiparancsnokság készítette el — ha ugyan egyáltalában elkészült — és így talán a «k. u. k. Kriegsarchiv»-ban őriztetik. A meglévő jegyzékek alapján a végleges eredmény a következő táblázatban foglalható össze: ¹

¹ Megjegyzem, hogy a vármegyék által felterjesztett jegyzékek nem egyöntetűek. Egyik-másik csak rangot és számot ad, másik adja a nevet, ezredet, rangot, számot; a gyermekeket csak kevés hatóság veszi számba.

Törvényhatóság	Jelentés kelte	Ezred	Nők		Gyermekek
			Tiszt	Altisz- tek és legény- ség	
Bácsvármegye	ápr. 2.	Württemberg	6	57	89
Csongrádvármegye	szept. 2.	Károlyi, Gréven, Eszterházy, Preysach	—	23	—
Hevesvármegye	ápr. 29.	Anspach	6	22	—
Nógrádvármegye (Balassa-Gyarmat)	ápr. 10.	Vogeriana	19	13	—
Nyitrávármegye	márcz. 2.	Miksa főherczeg	2	38	—
Pestvármegye	márcz. 25.	Caramelli	1	29	—
Szepesvármegye	decz. 1.	D'Alton, Nádasdi, Preysach, Gyulay	—	10	—
Vasvármegye	márcz. 23.	Ferencz toscanai főhg.	2	27	—
Veszprém- vármegye	decz. 1.	a jegyzék elkallódott	—	—	—
Zalavármegye	jun. 30.	Báni	1	—	—
Buda	aug. 4.	Gyulay Sámuel-féle gyalozezred ; 2. tábori tüzerezed	6	85	—
Debreczen	márcz. 21.	Serbelloni	12	2	—
Modor	1779. jan. 21.	Ferdinánd főherczeg Württemberg	—	22	—
Pozsony	márcz. 20.	Ferdinánd főherczeg D'Alton grán. zászlóalj Batthyány grán. zászlj.	9	27	36
Szatmár-Németi	jun. 13. és decz. 7.	Eszterházy Antal, Pálffy Károly, Siskovich	—	6	—
Szent-György	ápr. 3.	Brockhaus ¹	3	1	—
16 szepesi város	—	—	1	3	—

Dr. ZÁKONYI MIHÁLY.

¹ Ehhez a számhoz járul még a Ferdinánd főherczeg ezredből 4 tiszt és 23 közember felesége; t. i. annyi maradt még azokon kívül, kiket Modor városa szállásolt el.